

F-16 Müzakerelerinde Son Durum ve ABD'deki Kurumların Farklı Tutumları

Arın Demir - Uzman

ABD, Türkiye'yi Temmuz 2019'da Rus yapımı S-400 hava savunma sistemlerini tedarik etmesinin ardından [Lockheed Martin F-35 Lightning II](#) programından çıkartmıştır¹. Siyasi, askeri, iktisadi ve teknik bağlamda birçok olumsuz sonucu olan bu durumun Türkiye'nin uzun vadeli hava savunma kuvvet planlamalarına doğrudan etkileri olmuştur. Bu kapsamda Türkiye sadece ofansif operasyonlarda değil aynı zamanda defansif anlamda yararlandığı hava savunma gücündeki boşluğu doldurmak adına alternatif arayışlara yönelmiştir.

Türkiye'nin hava savunma kuvvet planlamasında neden değişime gidildi?

Türkiye, Rus yapımı uzun menzilli S-400 hava savunma sistemlerini satın almasının ardından üretim ve geliştirme süreçlerinde üçüncü seviye bir katılımcı olarak bulunduğu ve gelecek yıllarda yaklaşık olarak 12 milyar dolar [kaynak kaybı](#) yaşayacağı F-35 programından ABD² tarafından [teknik gizlilik gerekçesiyle sözleşme](#) kapsamında çıkartılmıştır.³ Türkiye'nin programdan çıkartılması ve bunun sonucunda F-35 savaş uçaklarını zamanında tedarik edememesi nedeniyle⁴ Türk Silahlı Kuvvetlerinin (TSK) uzun vadeli hava savunma kuvvet yapısı planlamalarında değişime gidilmiştir. F-35 programından çıkartılmadan önce 100 adet 5.0 nesil F-35 almayı planlayan Türkiye, bir ara çözüm olarak Milli Muharip Uçak (MMU) modelleri hizmete girene kadar 4.5 nesil sistemlere sahip [F-16 Viper 70](#) model muharip uçakları talep etmiştir. Türkiye'nin uzun vadeli savunma planlamalarını etkileyecek bu kararın sadece silah sistemi satın alma niteliği taşıması aynı zamanda bir nevi siyasi pakt işlevi de içermesi, Türkiye'nin mevcut dış politikasındaki konumlanması açısından önem arz etmektedir.

¹ F-35 programının ABD, İngiltere, İtalya, Hollanda, Avustralya, Norveç, Danimarka ve Kanada olmak üzere toplamda 8 ortağı bulunmaktadır. Türkiye'nin programdan çıkartılma kararı, diğer program ortakları arasındaki mutabakat sonucunda gerçekleşmiştir.

² ABD Savunma Bakanlığı, *Satın Alma ve İkmalden Sorumlu Savunma Müsteşarı Ellen M. Lord* ve ABD Savunma Bakanlığı, *Politikadan Sorumlu Müsteşar Yardımcısı David J. Trachtenberg'in Türkiye'nin S-400 Hava ve Füze Savunma Sistemini Teslim Almasına Tepkisine İlişkin Açıklaması*, Basın Brifingi, 17 Temmuz 2019.

³ Ek olarak *Ulusal Savunma Yetkilendirme Yasası'nın (NDAA, P.L. 116-92) 1245. Bölümü*; ABD Savunma ve Dışişleri Bakanlıkları Türkiye'nin Rus yapımı S-400 hava savunma sistemlerine sahip olmadığını onaylamadıkça, F-35 projesinin kapsamında Türkiye'ye verilecek ABD fonlarını kullanılmasını yasaklamaktadır.

⁴ Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) pilotlarına verilecek eğitimlerin tamamlanmasının ardından F-35'lerin 2019 sonunda Türkiye'ye getirilmesi ve 2020 yılında TSK'nın envanterinden çıkartılmasına karar verdiği F-4 uçaklarının yerini alması planlanmıştır.

Türkiye hava savunma kuvvet planlamasındaki değişime nasıl bir ara çözüm geliştirdi?

ABD'den Ekim 2021'de 40 adet 4.5 nesil⁵ yeni⁶ F-16 talep eden Türkiye, envanterindeki 4.0 nesil F-16'ların modernize edilmesi için de 80 adet kit siparişini gündeme [getirmiştir](#). Türkiye'ye Rusya'dan satın aldığı S-400 hava savunma sistemi dolayısıyla ABD Dışişleri Bakanlığı'nın, Hazine Bakanlığı ile koordineli biçimde hazırladığı [14 Aralık 2020](#) tarihli CAATSA⁷ (ABD'nin Hasımlarıyla Yaptırımlar Yoluyla Mücadele Etme Yasası⁸) uyarınca Savunma Sanayii Başkanlığı (SSB) ve Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanı İsmail Demir yaptırım listesine alınmıştır.⁹ Bu nedenle Türkiye'nin ilgili F-16 savaş uçakları ve kitleri talebi SSB yerine Milli Savunma Bakanlığı (MSB) aracılığıyla Pentagon'a iletilmiştir. Açık kaynaklarda THK'nın envanterinde 235 adet 4.0 nesil F-16 ve 40 adet 3.5 nesil F-4 2020 uçaklarının bulunduğu belirtilmektedir. Söz konusu muharip uçakların 2030 yılına kadar kullanım sürelerini doldurularıyla çoğunluğunun envanter dışına çıkartılmaları beklenmektedir. Diğer taraftan, mevcut envantere Türkiye'nin 4.5 nesil savaş uçağı bulunmamaktadır. Uzmanlar, 1983'ten günümüze¹⁰ F-16 savaş uçaklarının Türk Hava Kuvvetlerinin (THK) esas vurucu gücünü oluşturduğunun altını çizirken ilgili personelin sistemlerin askeri, idari ve teknik bağlamda detaylarına hakim olduklarını ifade etmektedirler. Bazı uzmanlar, maliyet anlamında F-16V 70 modelinin benzer¹¹ modellerine kıyasla mukayeseli üstünlüğe sahip olduğunun altını çizmektedirler. Örnek olarak, F-16V 70 savaş uçağının birim maliyetinin 64 milyon dolar olduğu aktarılırken Almanya, İtalya, İspanya ve İngiltere ortak üretimli Eurofighter Typhoon'un maliyetinin 124 milyon dolar olduğu belirtilmektedir. Birim maliyetinin haricinde F-16V 70'te 1

⁵ F-16'ların Blok 70 paketiyle birçok operasyonel kabiliyetini artırdığı ifade edilirken, aracın en öne çıkan farklılığı Aktif Elektronik Taramalı Dizi Radarına (AESA) sahip olmasıdır. Bu bağlamda radar, 100 km'nin üzerindeki menzilde 50 hedefi takip ederken, aynı anda 4 hedefi angaje etme kapasitesine sahiptir.

⁶ Lockheed Martin, 24 Ocak 2023 tarihinde F-16 Block 70 modelinin Greenville, Güney Karolina sahasında ilk uçuşunu gerçekleştirdiğini duyurmuştur.

⁷ 14 Aralık 2020 tarihli CAATSA yaptırımlarının yürürlükten kalkması için ABD Başkanı tarafından Kongre'ye yaptırımların kaldırılmasının ABD ulusal güvenliğine hizmet edeceğine ilişkin bir rapor sunulması gerekmektedir.

⁸ ABD Hazine Bakanlığı, *Countering America's Adversaries Through Sanctions Act (CAATSA)*; Bölüm 231, 2 Ağustos 2017

⁹ CAATSA uyarınca ilgili dönemin SSB Başkan Yardımcısı, SSB Hava Savunma ve Uzay Daire Başkanı, SSB Bölgesel Hava Savunma Sistemleri Müdürlüğü Program Yöneticisi de yaptırım listesindedir. Daha fazla bilgi için; ABD Dışişleri Bakanlığı, Bilgi Metni, *CAATSA Section 231 Imposition of Sanctions on Turkish Presidency of Defense Industries*, 14 Aralık 2020

¹⁰ 1983 yılında THK, uçuş ömürlerini tamamlamış olan muharip uçaklar [Lockheed F-104 Starfighter](#) ve [F-100 Super Sabre](#) yerine [F-16 Peace Onyx](#) projesi kapsamında farklı paketlerde ilk F-16 savaş uçaklarını tedarik etmiştir. Devamında TSK, farklı zaman dilimlerinde çeşitli paketlerde F-16 Block 30, F-16 Block 40, F-16 Block 50 modellerini de oluşan ihtiyaçlar doğrultusunda tedarik etmiştir.

¹¹ Bazı uzmanlar, Türkiye'nin F-16 ve Eurofighter Typhoon'a alternatif olarak Fransız yapımı Rafale modelini gündeme getirmektedirler. [Fransız Dassault](#) firması tarafından üretilen [Rafale uçakları](#), Türkiye'nin uzun süredir gerginlik yaşadığı Yunanistan'ın da envanterinde bulunmaktadır. Eylül 2021'de Yunanistan ile Fransa arasında Savunma ve Güvenlik Alanlarında İş Birliğine Yönelik Stratejik Ortaklık Anlaşması imzalanmıştır. Ortaklık anlaşması, iki ülke arasında savunma, dış politika ve silahlanma konularında iş birliğini içermektedir. İki ülke arasında imzalanan anlaşma doğrultusunda, Türkiye'nin Fransa'dan Rafale talep etmesi durumunda Yunanistan tarafından sürecin engellenebileceği ya da zorlaştırılabileceği değerlendirilmektedir.

saatlik uçuş maliyetinin 12 bin dolar civarında olduğu hesaplanırken¹², Eurofighter Typhoon'un da 60 bin dolara kadar çıkabildiği ifade edilmektedir¹³. Dolayısıyla, benzer sayılabilecek Eurofighter modelinin yıllık idame ve bakım masraflarının F-16'lara göre çok daha yüksek olduğu saptanmaktadır. Bu durum, muharip uçakların yetenekleri kadar uzun vadeli hava savunma planlamalarının idame bütçesi açısından da kritik önem arz etmektedir. Açık kaynaklara göre F-16V 70 modelinde talep edilen anlaşma bedelinin 20 milyar dolar olacağı [belirtilmektedir](#).

ABD'de farklı politika gündemleri bulunan kurumların Türkiye'ye F-16 satışına yaklaşımları nelerdir?

Mevcut müzakere sürecinin irdelenmesinde F-16 savaş uçaklarının satışında etkili olan ABD'deki karar alıcı çevrelerin meseleye ilişkin pozisyonlarının tanımlanması önem taşımaktadır. Kurumların kısa, orta ve uzun vadeli politika gündemlerine göre F-16 müzakerelerine ilişkin pozisyonlarının da farklılaştığı görülmektedir. Bu kapsamda Beyaz Saray, Savunma Bakanlığı (Pentagon), Kongre ve ABD Dışişleri Bakanlığının yaklaşımlarının, Türkiye ve ABD arasındaki müzakerelerin yürütülmesine aracılık eden [stratejik mekanizmaya](#) doğrudan etkisi olduğu düşünülmektedir.

Silah İhracatı Kontrol Yasası kapsamında Kongre'nin satış sürecine etkisi nedir?

İlk olarak Kongre'deki bazı temsilciler, Türkiye'ye F-16 jet ve kitlerinin satılmasına ilişkin olumsuz görüşleri bilinmektedir. Bu olumsuz görüşlerin, Silah İhracatı Kontrol Yasası (AECA) aracılığıyla Kongre'ye atfedilen yetkiler çerçevesinde önemli bir yeri bulunmaktadır. AECA uyarınca¹⁴ hükümetten hükümete yabancı askeri satışlara karar verme konusunda yürütme erkinin yetkisi, değeri savunma ürünleri veya hizmetlerinde 14 milyon doları, tasarım ve inşaat hizmetlerinde ise 200 milyon doları aşan anlaşmalarda sınırlandırılmaktadır. Söz konusu anlaşmanın değerinin 20 milyar dolar olması ve satışın başka bir ülkeye gerçekleştirilecek olması, Kongre'ye resmi bildirim yapılmasının ardından bahsi geçen satışın Kongre'de yasal sürece tabi tutulmasını gerekli kılmaktadır.

¹² 1972 yılında ABD Hava Kuvvetleri kullanmaya başladığı [Mcdonnell Douglas F-15 Eagle](#) model muharip uçakların yıllık idame ve bakım masraflarının çok yüksek olmasından dolayı Pentagon alternatif olarak maliyeti düşük muharip uçak modellerine yönelmiştir. Bu doğrultuda, General Dynamics şirketi tarafından F-16 muharip uçaklarının ilk versiyonu olan [YF-16 General Dynamics Model 401](#) geliştirilmiştir.

¹³ Naim Babüroğlu, *ABD, F-16 vermezse Türkiye ne yapar? Dr. Naim Babüroğlu yanıtladı*, 4 Şubat 2023, <https://www.youtube.com/watch?v=iU2NYgi2DmA>

¹⁴ USA: The Congressional Research Service (CRS), *Arms Sales: Congressional Review Process*, Paul K. Kerr, RL31675, USA, Washington DC, <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/RL/RL31675/59>

Yabancı Askeri Satışlar Programı kapsamında Kongre'nin tutumuna göre değişiklik gösteren ana senaryolar nelerdir?

ABD Dışişleri Bakanlığı ve Pentagon'un ortaklığıyla yürütülen Yabancı Askeri Satışlar¹⁵ (FMS) programı kapsamında Kongre'nin satışları onaylama değil fakat engelleme yetkisi bulunmaktadır.

Birinci Senaryo (Kısa - Orta Vade): Kongre'nin söz konusu F-16'ların Türkiye'ye verilmesine yönelik ortak bir görüşü onaylamaması halinde, Biden hükümeti bir kararname aracılığıyla teknik olarak satışı gerçekleştirebilmektedir. Bazı uzmanlar, böyle bir durumun Biden için iç siyasette yüksek düzeyde güç kaybına neden olabileceğini ileri sürmektedirler. Diğer taraftan FMS programı, AECA yasası tarafından yetkilendirilmiş bir güvenlik destek programıdır. FMS programı çerçevesinde, ABD Başkanı'nın Kongre'nin engellediği satışa karşı tutum geliştirmesi ve yabancı ülkeye satışı onaylaması, ilgili yasanın uygulanmamasını beraberinde getirmektedir. Bu nedenle ABD Başkanı'nın FMS programının hukuki gereklilikleri ve Kongre'nin siyasi dinamikleri dolayısıyla **kısa ve orta vadede** F-16 satışlarına ilişkin olumlu bir adım atması beklenmemektedir. Nitekim, ABD Ankara Büyükelçisi Jeffrey Flake, F-16 müzakerelerine ilişkin *"Bu Kongre'nin silah satışını onaylaması lazım. Dolayısıyla yönetim 'Hadi bunu yapalım.' diyemez. Ancak Biden yönetimi bu satışın arkasında ve Kongre ile bu konuda çalışıyor."* açıklamasında [bulunmuştur](#).

İkinci Senaryo (Uzun Vade): AECA'nın 3. Bölümünde, askeri yabancı satışlarda ABD Başkanı'nın ABD'nin ulusal güvenliğini güçlendireceğini değerlendirdiği konularda ABD'nin yabancı ülkelere ve uluslararası kuruluşlara savunma ürünleri ve hizmetleri satabileceğine ilişkin söylem düzeyinde bir alan tanıdığı belirtilmektedir. Bu kapsamda ABD'deki kurumların Türkiye'ye F-16 satışlarının kendi ulusal güvenliklerini güçlendireceği söylemini, Mayıs 2023'te yapılması planlanan genel seçimlere kadar kamusal alanda sıkça dile getirebileceği değerlendirilmektedir. Bu duruma örnek olarak, ABD Dışişleri Bakanlığı Yasama İşlerinden Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı Vekili Naz Durakoğlu tarafından yazılan 17 Mart 2022 tarihli [mektupta](#), Türkiye'ye F-16 satışının ABD çıkarlarına uygun olduğu aktarılmıştır. Benzer şekilde G20 Liderler Zirvesi kapsamındaki Erdoğan-Biden görüşmesinde ABD Başkanı Biden, F16 sürecine yönelik desteğinin devam edeceğini [açıklamıştır](#). Biden'ın kararname çıkartma seçeneğini kullanmak yerine **uzun vadede** ABD Senatosu Dış İlişkiler Komite Başkanı Robert Menendez'i F-16 meselesindeki olumsuz tutumunu değiştirmek adına ikna edebileceği ileri sürülmektedir. Biden'ın Menendez'i ikna sürecinde, ilgili yasanın ulusal güvenlik maddesini araçsallaştırabileceği değerlendirilmektedir. Durum biraz da ülkemizde

¹⁵ The Defense Security Cooperation Agency (DSCA), *Foreign Military Sales (FMS) Programs*, <https://www.dsca.mil/>, 7 Aralık 2023, <https://www.dsca.mil/foreign-military-sales-fms>

yapılacak seçimlerin neticesine ve bundan sonra Ankara'nın izleyeceği politakaya da bağlı olacaktır.

ABD Dışişleri Bakanlığının, Kongre'ye resmi olmayan bildirim sürecini tamamlaması ne anlama gelmektedir?

Günümüz itibarıyla Kongre'de, Türkiye'ye F-16'ların satılmamasına ilişkin hukuki bağlayıcılığı olan herhangi ortak bir görüş geliştirilmemiştir. ABD Dışişleri Bakanlığının bahsi geçen resmi bildirim süreci yapılmamış olup, resmi olmayan bildirim süreci Kongre'ye [iletmiştir](#). Bu duruma uygun bir biçimde ABD Dışişleri Bakanlığı, Pentagon ile istişarelerle Türkiye'ye F-16 satışıyla ilgili kararını ön inceleme için Temsilciler Meclisi ve Senato'nun ilgili komitelerinin başkan ve kıdemli üyelerine ön inceleme için iletmiştir. Mevcut aşamada ilgili mercilerin resmi olmayan bildirimini inceleyip, müzakerelere ilişkin bir niyet açıklaması beklenmektedir¹⁶. Bu aşamada uzmanlar, ilgili resmi olmayan bildirim Kongre'de bir niyet yoklaması olduğunun altını çizmektedirler. ABD Dışişleri Bakanlığı da, yürütme organı F-16 satışını Kongre'ye resmi olarak bildirene kadar olası silah satışları hakkında yorum yapmayacağını belirtmiştir¹⁷.

ABD'li 29 senatörün Türkiye'ye F-16 satışını durdurmasını talep eden mektubun işlevi nedir?

Şubat 2023'te Kongre'deki 29 senatör, ABD Başkanı Joe Biden'a İsveç ve Finlandiya'nın NATO üyeliği onaylanmadıkça Türkiye'ye F-16 satışının yapılmamasını talep eden bir mektup iletmiştir. Mektubun imzacıları arasında satışı engelleyici yetkisi bulunan Senato Dış İlişkiler Komitesi'nin Başkanı Robert Menendez'in bulunmaması dikkat çekmektedir. Metnin, AECA bağlamında ve hukuki düzeyde bir bağlayıcılığı bulunmamakla beraber Beyaz Saray ve Pentagon'un F-16 uçaklarının satışına yönelik olumlu yaklaşımlarını değiştirme odaklı bir lobi faaliyeti olduğu ifade edilmektedir. Kongre'de F-16 satışını engellemeye yönelik yürütülen lobi faaliyetlerinin yanı sıra Menendez'in, Türkiye'ye F-16 satışına karşı olduğu ve Kongre'de itiraz edeceği [dile getirilmektedir](#). Uzmanlar, Menendez'in Rum ve Ermeni lobileriyle¹⁸ olan yakın siyasi ilişkilerinden dolayı Türkiye'ye F-16 satışlarını engelleme girişimlerinde bulunduğunu aktarmaktadırlar. Öte yandan kaynaklar, ABD Dışişleri Bakanlığı ve Pentagon'un F-16 meselesine ilişkin niyetini resmi olmayan bildirim aracılığıyla Kongre ile paylaştıktan sonra Menendez'in konuya ilişkin herhangi bir değerlendirmede bulunmamasına dikkat çekmektedirler.

¹⁶ Geçmiş yıllarda ABD'nin [MQ-1 Predator](#) ve [AH-1W Super Cobra](#) gibi askeri hava araçlarının Türkiye'ye satışları kapsamında çeşitli engellemeler veya gecikmeler yaşanmış olsa da F-16 savaş uçaklarının paketinden bağımsız, satışlarında herhangi bir engelleme yaşanmamıştır.

¹⁷ ABD Dışişleri Bakanlığı, *Sözlü Basın Açıklaması*, 13 Ocak 2023

¹⁸ Mayıs 2022 tarihinde Amerika Ermeni Ulusal Komitesi (Armenian National Committee of America) ve yedi farklı lobi dahil olmak üzere Senato, Meclis Dışişleri ve Silahlı Hizmetler Komitelerinin liderlerinden, Türkiye'nin ilgili savaş uçağı ve kitleri talebinin reddedilmesini talep etmiştir.

Türkiye'ye F-16 satışına yönelik olarak Kongre, ABD Dışışleri Bakanlığı ve Savunma Bakanlığı'ndan yapılan farklı açıklamalar nelerdir?

Kongre'deki bazı temsilciler, Kongre'nin satışı engellememesini, Türkiye'nin Finlandiya ve İsveç'in NATO'ya üyeliğini onaylamasına bağlı olduğunu vurgularken, ABD Ankara Büyükelçisi Jeffry Flake, Kongre'deki kaynaklardan farklı şekilde Biden yönetiminin Türkiye'ye F-16 satışının arkasında olduğunu ve bu konuda Kongre ile çalışmaların devam ettiğini ifade etmiştir. Bu çerçevede ABD'deki farklı kurumlardaki karar alıcıların, F-16 müzakerelerine ilişkin farklı konumlanmaları olduğu açık bir şekilde gözlemlenmektedir.

Diğer bir örnek olarak ABD Savunma Bakan Yardımcısı Celeste Wallander, Türkiye ve ABD arasında F-16 satışına yönelik yürütülen müzakereler hakkında THK'nın güçlü savunma yeteneklerinin NATO ittifakının savunmasını güçlendireceği [yorumunu](#) yapmıştır. Benzer şekilde ABD Başkanı Biden'ın da NATO ittifakında hava kuvvetleri düzlemindeki karşılıklı bağımlılıklar nedeniyle F-16 satışlarına yönelik olumlu tutum sergilediği bilinmektedir. Bu çerçevede kaynaklar, Türkiye'nin ilave F-16 ve kit taleplerine ilişkin Pentagon ve Beyaz Saray'da olumlu görüşün hakim olduğunun fakat ABD Dışışleri Bakanlığının ve Kongre'nin müzakerelere ilişkin olumsuz tavrının altını çizmektedirler. ABD Dışışleri Bakanlığının ilgili departmanlarında alt ve orta düzeyde olumsuz bir yaklaşım sergilendiği, üst kademelerde ise Beyaz Saray ve Pentagon'un siyasi etkilerinden kaynaklanan olumlu bir yaklaşımın hakim olduğu aktarılmaktadır. Kaynaklar, Türkiye ve ABD arasındaki ikili ilişkilerde ABD Dışışleri Bakanlığı ve Pentagon'un geçmişte de Türkiye'ye yönelik politika kararlarında farklı tutum sergileyebildiklerinin altını çizmektedir.

Bu durumun, Pentagon'daki bürokratların meseleleri jeopolitik önceliklerle irdelerken, Dışışleri ya da Kongre'deki karar vericilerin jeopolitik unsurları daha az dikkate almalarından kaynakladığını ifade etmektedirler. Pentagon'un bu tavrını destekleyici ana bir unsur olarak, Türkiye'ye F-16 satışlarına destek verilmesinin temelinde NATO'da TSK tarafından icra edilen Baltık, Polonya ve güney kanadındaki hava savunma devriyeleri olabileceği yorumları yapılmaktadır. Bununla beraber uzmanlar bu görüşü jeopolitik eksenli farklı birçok düşünceyi dile getirerek çeşitlendirebilmektedirler. Beyaz Saray'ın ve Pentagon'un F-16 meselesindeki olumlu yaklaşımında, TSK'nın askeri kapasitesinin yanı sıra Türkiye'yi Transatlantik İttifakı'na karşı daha fazla yabancılaştırmama isteğinin de etkili olduğu ifade edilmektedir. Nitekim Cumhurbaşkanı Erdoğan "*ABD F-16 vermediği takdirde Rusya dahil başka ülkelerden savaş uçağı alırız.*" açıklamasında [bulunmuştur](#).

Öte yandan MSB Bakanı Hulusi Akar, F-16 müzakerelerinde ABD'deki kurumların farklılaşan açıklamalarına işaret ederek *"Akılla, mantıkla, objektif kriterlerle ilerlemek suretiyle modernizasyon ve tedarik çalışmalarının olumlu şekilde sonuçlanacağına inanıyoruz. Güçlü Türkiye, güçlü TSK, güçlü NATO demektir."* ifadelerini [kullanmıştır](#). Bu söylem doğrultusunda, Türkiye'deki güvenlik bürokrasisinin, F-16 müzakerelerini siyasileştirmemeyi hedefleyerek NATO ittifakının uzun vadeli hava savunma planlamaları kapsamında bir söylem geliştirdiği görülmektedir.

F-16 müzakerelerinde yasal ilerlemedeki son durum nedir?

ABD'deki kurumların meseleye ilişkin farklı yaklaşımlarının yanı sıra Aralık ve Ocak aylarında Türkiye'nin F-16 taleplerine yönelik olarak yasal düzeyde ilerlemeler kaydedilmiştir. Öncelikle, Türkiye'nin F-16 alımını sınırlandırma amaçlı ABD'de Ulusal Savunma Yetkilendirme Yasası'na (NDAA) koyulan maddeler Kongre'de çıkartılarak hem demokratlar hem de cumhuriyetçiler tarafından (bipartisan) onaylanmıştır. NDAA'de F-16 satışını sınırlayan yasal bir maddenin bulunmamasının, Ankara ve Vaşington arasında Türkiye'nin F-16 satışları ve modernizasyonuna ilişkin kurulan teknik müzakerelere olumlu yansımaları olabileceği kaydedilmektedir. Kahramanmaraş depremlerinin ardından Türkiye'yi ziyaret eden ABD Dışişleri Bakanı Antony Blinken, Türkiye'ye F-16 tedariki için Biden yönetiminin desteğinin sürdüğünün [altını çizerken](#) sürecin yasal ilerlemesinde herhangi bir değişiklik yaşanmamıştır.

TSK öncelikli olarak neden F-16 modelini tercih etti?

Birbirine bağlı yüksek teknolojik sistemlerin tasarlanması, planlanması ve operasyonel düzeyde etkin şekilde kullanılması sistem bağımlılığı (path dependence) olarak belirtilen kavram ile bağlantılıdır. Geçmişten günümüze THK'nın sistem bağımlılığı özellikle muharip uçaklarda Amerikan Hava Kuvvetlerinin kullandığı sistem ve uçaklar tarafından oluşturulmuştur.¹⁹

Dolayısıyla, THK'nın hava savunma kuvvet yapısında sistemsel bir süreklilik bulunmaktadır. Bu sistemsel süreklilik, birbirini takip eden modellerle tasarlanıp hizmete sokulduğunda, düşük yatırımlarla bir üst modele geçme avantajını da sağlamaktadır. Uzmanlar, THK'nın muharip uçak tanımında teknik altyapı olarak yabancı kaynaklara bağımlılık seviyesinin %100 olduğunun altını çizerken lojistik ve nakliye uçaklarında bu bağımlılığın ciddi seviyelerde azaldığını vurgulamaktadırlar. Bu çerçevede uzmanlar, THK'nın mevcut hava gücü doktrinini farklı bir sistemle değiştirecek herhangi bir politika kararını teknik ve iktisadi düzlemdeki gerçeklikler dolayısıyla yüksek bir ihtimal olarak değerlendirmemektedirler.

¹⁹ Türkiye'nin Almanya (deniz araçları), İtalya (hava araçları) ve Birleşik Krallık (hava araçları prototipleri) dahil olmak üzere diğer NATO müttefikleriyle tedarik ve ortak geliştirme ilişkileri bulunmaktadır.

Ayrıca THK'daki teknik düzlemdeki bağımlılığın teknolojik düzeye sınırlı kalmadığı, insan kaynağı açısından mevcut TSK personelinin [NATO STANAG](#) uyarınca eğitimlerinin ve pratiklerinin tamamlandığı vurgulanmaktadır. THK'nın uzun vadeli kuvvet yapısı planlamaları doğrultusunda F-16'dan bir sonraki doğal seçenek F-35 uçağı olarak planlanmıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin F-35 programına dönüşü günümüz koşullarında düşük bir olasılık olarak değerlendirilirken, F-35 programından çıkartılan ülkelerin programa geri dönüşlerinde hukuki herhangi bir kısıt bulunmadığı hatırlatılmaktadır. Diğer bir ifadeyle, Türkiye'nin sistem bağımlılığına uygun şekilde talep edilen F-16 savaş uçakları tercihi, gelecekte F-35 programına daha az maliyetli dönüş ihtimalini de beraberinde getirmektedir.

Eğer ABD F-16 satışına karar verirse Türkiye siparişlerini ne zaman tedarik edebilir?

Lockheed Martin'in (LM) üretim bandının tam kapasite ile F-16 Blok 70 modelinde üretime başlamadığı belirtilirken, Bahreyn adına Kraliyet Bahreyn Hava Kuvvetlerinin, (RBAF) ilgili modeli ilk sipariş veren ülkeler arasında sıralandığı aktarılmaktadır.²⁰ RBAF'in 16 uçaklık siparişi kapsamında teslimatlarının 2025 yılı içerisinde tamamlanması beklenmektedir. Diğer taraftan, Tayvan, Ürdün, Fas, Bulgaristan ve Slovakya da F-16 Blok 70 modelini tedarik etmek için anlaşma imzalamışlardır. LM, Ocak 2023 itibarıyla önceden sipariş edilmiş 128 adet F-16 savaş uçağını birleştirme [sürecindedir](#). LM F-16 programlarından sorumlu Başkan Yardımcısı Danya Trent LM'nin üretim kapasitesine yönelik olarak, "Üretim verimliliğini en üst düzeye çıkarmak için ABD Hükümeti, tedarikçilerimiz ve uluslararası ortaklarımızla birlikte proaktif önlemler almaya devam ediyoruz." açıklamasında [bulunmuştur](#). Ayrıca şirket 23 Nisan 2022'de Güney Karolina'da LM'nin F-16 Blok 70 üretim kapasitesinin artırılması adına yeni²¹ bir fabrika [açmıştır](#).

Kaynaklar, Türkiye'nin ilave F-16 talebinin olumlu karşılanması durumunda LM'in 2026 yılı içerisinde siparişleri teslim edebileceğini belirtmektedir. Diğer taraftan uzmanlar, Türkiye'de Mayıs 2023'te yapılması planlanan genel seçimlerin ABD'deki siyasi değerlendirmeleri etkileyebileceğinin altını çizmektedirler. Bu çerçevede, seçimlerin öncesinde taraflar arasında gerçekleşen müzakerelerin olumlu şekilde kesilmeden devam edebileceği ama tedarik konusunda nihai kararın seçim sonrasına bırakılabileceği aktarılmaktadır. ABD'li yetkililer Türkiye'ye S-400 hava savunma sistemleri ile F-35 savaş uçaklarının aynı anda envantere bulunamayacaklarını dile getirmektedirler.

²⁰ Mart 2023 tarihinde Bahreyn'in LM'den sipariş ettiği ilk F-16 Blok 70, LM'nin Güney Karolina'daki fabrikasında kamuoyuna tanıtılmıştır.

²¹ LM'nin Güney Karolina'da açtığı yeni fabrika, Texas'taki diğer fabrikasında F-35 üretimini artırmasına olanak sağlayacaktır.

S-400'lerin Türkiye toprakları dışına çıkartılmalarına ilişkin "Geri adım atmamız söz konusu değil." [açıklamasını](#) yapan Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın konuya yönelik olumsuz bir yaklaşımı bulunmaktadır. 6 Mart 2023 tarihinde Cumhurbaşkanlığı Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu Üyesi Prof. Dr. Çağrı Erhan, "Türkiye'nin, F-16 talebinden vazgeçeceğine inandığını" belirterek, bunun yerine alternatif seçenekler olduğunu [ifade etmiştir](#).

Mayıs 2023'te yapılması planlanan genel seçimlerde iktidarın değişmesi durumunda S-400'lerin farklı Türk üslerinde muhafaza edilmesi için farklı politika kararları gündeme gelebileceği değerlendirilmektedir.²² Bu doğrultuda Katar'ın batısında yer alan [El Udeid Hava Üssü'ne](#) veya Adana'daki [İncirlik Hava Üssü'nde](#) depolara kaldırılması çözümünün gündeme gelebileceği söylenmektedir. Bu aşamada uzmanlar, ihracat kontrolleri ya da sistemin transfer düzenlemeleri uyarınca²³ tedarikçi ülke ile ilgili istişarelerin yapılma zorunluluğuna dikkat çekmektedirler.

*Bu bilgi notunun hazırlanmasında bürokratik ve hukuki sürece ilişkin değerli görüşleriyle katkı sağlayan Herdem Avukatlık Bürosu Kurucusu **Av. Şafak Herdem**'e ve Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi (EDAM) Direktörü **Sinan Ülgen**'e teşekkürlerimizi sunarız.*

GİF Bilgi Notları kapsamında belirtilen görüşler, yazar kişiye aittir ve GİF'in kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır.

²² Sedat Ergin, *S-400 krizine, Yunanistan'daki S-300 modeli üzerinden bir çıkış bulunabilir mi?*, Hürriyet, 18 Aralık 2020

²³ Savunma sanayii anlaşmalarında tedarik edilen ürünün son kullanıcı lisans sözleşmesi (*End User License Agreement*), kullanıcının belirli bir ürünü kullanma haklarını ve kısıtlamalarını tanımlayan, yasal olarak bağlayıcı bir belgedir.